

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Правова держава, яка розбудовується в Україні, потребує відповідних механізмів захисту особи від кримінальних правопорушень, які зміцнювали б гарантії забезпечення прав, свобод і законних інтересів будь-якого учасника кримінального провадження. У зв'язку з цим постає досить важлива проблема процесуальних витрат у кримінальному судочинстві як частини витрат держави на боротьбу зі злочинністю, що можуть бути їй відшкодовані.

З прийняттям 13 квітня 2012 року Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України) було запроваджено багато новел, зокрема зазнав істотних змін інститут процесуальних витрат у кримінальному провадженні. В новому КПК України визначено вичерпний перелік процесуальних витрат, які підлягають відшкодуванню (стягненню) (ст. 118 КПК України).

Аналіз слідчо-судової практики України свідчить про те, що розслідування кожного другого кримінального провадження не обходиться без залучення потерпілого, кожного третього провадження — свідків, експертів. У кожному п'ятому випадку здійснюється зберігання чи пересилання речей та документів. Все це потребує залучення коштів, які можуть бути стягнуті з обвинуваченої чи засудженої особи. Водночас, у передбачених кримінальним процесуальним законом випадках, процесуальні витрати здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України (наприклад, винесення виправдувального вироку; вчинення кримінального правопорушення невстановленою слідством особою; звільнення особи від оплати процесуальних витрат тощо).

Аналіз правозастосовної практики України засвідчує, що в окремих випадках виникають складнощі чи допускаються помилки в частині вирішення питання відшкодування процесуальних витрат у кримінальному провадженні. Зокрема, суди в одних випадках ухвалюють рішення стягнути із обвинувачених (засуджених) процесуальні витрати у дольовій частині, в інших — солідарно. Окрім того, в окремих випадках судами вирішуються питання про стягнення процесуальних витрат з потерпілої особи, що суперечить нормам КПК України або ж взагалі не відшкодовуються витрати за зберігання та перевезення речових доказів, які були понесені юридичною особою.

Таким чином, вищевказані проблеми можна пояснити недостатнім законодавчим регулюванням окремих положень КПК України, в частині відшкодування та стягнення процесуальних витрат, а також недостатньою теоретичною розробкою відповідних проблем. За таких умов дослідження питань процесуальних витрат у кримінальному провадженні має важливе наукове і практичне значення.

У вітчизняній науці кримінального процесуального права висвітлено окремі аспекти питань, що стосуються процесуальних витрат у кримінальному провадженні. Зокрема, ця проблематика розглядалась у працях Г. І. Алієва та

Н. О. Сидорової, С. В. Бажанова, І. О. Барсукова, О. В. Бауліна, В. П. Бож'єва, Н. А. Власова, О. В. Горбачова, А. Я. Груна, В. М. Демидова, Ю. М. Дьоміна, В. А. Дуніної, Л. Л. Круглікова, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, А. А. Павлишина, П. Ф. Пилипчука, А. М. Рекунова, С. М. Стахівського, Н. О. Суховенка, В. М. Тertiшника, В. Т. Томіна, Л. Д. Удалової, Р. І. Шейвейка, В. В. Шубіна, Р. Х. Якупова та інших. Разом із тим переважна більшість досліджень вищевказаних авторів базувались на аналізі КПК 1960 року або зводились до коментування окремих положень кримінального процесуального законодавства чи до фрагментарного аналізу питань обраної тематики.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, які присвячені аналізу процесуальних витрат у кримінальному провадженні, багато питань залишається ще не дослідженими, окремі з них неоднозначно вирішуються в теорії і на практиці. Зокрема, спірним залишається питання щодо відшкодування процесуальних витрат в разі постановлення судом виправдувального вироку або ухвали про звільнення особи від кримінальної відповідальності щодо визначення граничного розміру компенсації витрат на правову допомогу, яка надається у кримінальному провадженні та інші.

Викладеним обумовлена актуальність, наукове і практичне значення дисертації, в якій автором розроблені положення, висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на вирішення наукового завдання, що полягає у розробці теоретичних, правових питань, що стосуються процесуальних витрат у кримінальному провадженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011-2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук від 24 вересня 2010 року № 14-10П; Плану науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямком «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0112U007493). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Львівського державного університету внутрішніх справ 28 грудня 2011 року, протокол № 4, та уточнена рішенням Вченої ради Львівського державного університету внутрішніх справ 27 квітня 2016 року, протокол № 9.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є з'ясування правової сутності процесуальних витрат у кримінальному процесі України, дослідження особливостей визначення розміру, порядку відшкодування (стягнення) процесуальних витрат, а також вироблення на цій основі теоретичних та практичних положень з удосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких основних задач:

- з'ясувати стан дослідження інституту процесуальних витрат у теорії кримінального процесу;

- зробити історичний екскурс становлення та розвитку інституту процесуальних витрат у кримінальному провадженні;
- з'ясувати поняття процесуальних витрат у кримінальному провадженні;
- визначити структуру та види процесуальних витрат у кримінальному провадженні;
- дослідити особливості визначення розміру та відшкодування витрат на правову допомогу;
- проаналізувати порядок визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження;
- встановити особливості визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів;
- виокремити особливості визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів;
- з'ясувати загальні умови відшкодування (стягнення) процесуальних витрат;
- дослідити особливості вирішення судом питання про відшкодування (стягнення) процесуальних витрат.

Об'єкт дослідження — суспільні відносини, що виникають між суб'єктами кримінального провадження в зв'язку із здійсненням та відшкодуванням (стягненням) процесуальних витрат у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження — процесуальні витрати в кримінальному провадженні України.

Методи дослідження. З огляду на зазначені у дисертації мету і задачі, а також із урахуванням об'єкта і предмета дослідження застосовано такі методи: діалектичний — для визначення понятійного апарату дослідження (розділи 1-3); герменевтичний — задля визначення змісту поняття процесуальні витрати (підрозділ 1.3); логічного аналізу — для вдосконалення КПК України в частині регламентації процесуальних витрат у кримінальному провадженні України (розділи 1-3); історико-правовий — використовувався під час вивчення та дослідження пам'яток права (підрозділ 1.2); формально-юридичний метод — при дослідженні питань, що стосуються визначення розміру та відшкодування процесуальних витрат у кримінальному провадженні (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); статистичний — у процесі аналізу матеріалів судової практики різних регіонів України щодо визначення розміру, відшкодування витрат та порядку стягнення процесуальних витрат (розділи 1-3); соціологічний — для отримання даних щодо погляду працівників правоохоронних органів (слідчих) і судових органів, а також органів прокуратури на проблеми процесуальних витрат у кримінальному провадженні (розділи 2-3).

Науково-теоретичною базою дисертації є праці з кримінального процесуального права, загальної теорії права, пам'ятки кримінального процесуального права та довідково-енциклопедична література.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики різних регіонів України, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень України (проаналізовано 157 вироків, 123 ухвали та 134 постанови). У роботі використано результати проведеного соціологічного дослідження (опитано працівників правоохоронних (слідчих) (185) і судових органів (103), а також органів прокуратури (112)).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація присвячена дослідженню процесуальних витрат у кримінальному провадженні, в ході якого до найбільш суттєвих результатів, що мають елементи наукової новизни, є важливими як для розвитку теорії кримінального процесуального права, так і для практики правозастосовних органів, а також вказують на особистий внесок автора, можна віднести такі:

уперше:

- обґрунтовано, що однією з вимог щодо змісту обвинувального акту, який підлягає направленню до суду є зазначення в ньому розміру витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування) (п. 8 ч. 1 ст. 291КПК України). Однак під час досудового розслідування крім цих витрат можуть бути здійснені ще й інші види процесуальних витрат, які встановлені в ст. 118 КПК України і підлягають відшкодуванню (стягненню) у передбаченому законом порядку. В зв'язку з цим положення пункту восьмої частини першої статті 291 КПК України запропоновано поширити й на інші види процесуальних витрат, що передбачені законом, виклавши цей пункт в наступній редакції: «вид та розмір процесуальних витрат, які були здійснені під час досудового розслідування»;

- запропоновано до процесуальних витрат, які пов'язані із зберіганням і пересиланням речей та документів віднести також витрати, пов'язані із знищенням речей, речових доказів і внести відповідні доповнення до ст. 123 КПК України;

- обґрунтовано, що стягненню з обвинуваченого на користь держави підлягають не лише документально підтверджені витрати на залучення експерта, але й на залучення спеціаліста стороною обвинувачення, слідчим суддею та судом, якщо виконувана робота не є їх службовим обов'язком. Доведено також, що зазначені вище процесуальні витрати підлягають стягненню з обвинуваченого не лише в разі ухвалення судом обвинувального вироку, але й постановлення ним ухвали про закриття кримінального провадження в зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності і на цих підставах запропоновано внести відповідні доповнення до частини другої ст. 124 КПК України;

- обґрунтовано, що з обвинуваченого на користь потерпілого підлягають стягненню всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати не лише в разі ухвалення судом обвинувального вироку, але й постановлення ним ухвали про закриття провадження в зв'язку із звільненням особи

від кримінальної відповідальності і запропоновано внести відповідні доповнення до частини першої ст. 124 КПК України;

- запропоновано доповнити ст. 120 КПК України новим положенням, що передбачало б відшкодування витрат за рахунок коштів Державного бюджету України, пов'язаних з оплатою правової допомоги захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника-адвоката юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, яка надавалась за рахунок коштів цих осіб в разі постановлення слідчим, прокурором та судом рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного, обвинуваченого та юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження з підстав, передбачених частиною першою та третьою ст. 284 КПК України, а також в разі ухвалення судом виправдувального вироку стосовно обвинуваченого, уповноваженої особи юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження;

- запропоновано також законодавчо закріпити обов'язок держави відшкодувати витрати на правову допомогу лише одного захисника підозрюваного, обвинуваченого та одного представника-адвоката юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження;

- запропоновано доповнити статтю 124 КПК України новою частиною, яка б регулювала порядок стягнення на користь держави процесуальних витрат, пов'язаних із залученням експерта (експертів) та спеціалістів у разі винесення судом обвинувального вироку, яким визнано винуватими у вчиненні кримінального правопорушення декількох обвинувачених, а також в разі постановлення судом ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності декількох осіб.

удосконалено:

- поняття кримінально-процесуальних витрат, як передбачених кримінальним процесуальним законодавством витрат, пов'язаних із здійсненням кримінального провадження, понесені органами досудового розслідування, прокуратури і судом та іншими учасниками кримінального провадження, які підлягають відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету або стягуються з осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, за рішенням суду;

- запропоновано удосконалити ст. 122 КПК України шляхом виключення з неї частини першої цієї статті, оскільки положення, які викладені в цій частині є фінансовою дискримінацією сторони захисту та суперечать засаді публічності (офіційності) кримінального провадження, в силу вимог якої саме на сторону обвинувачення покладається обов'язок виклику свідків, залучення спеціаліста, перекладача чи експерта у кримінальному провадженні та встановлення розміру процесуальних витрат на залучення цих осіб, а відшкодування (стягнення) цих витрат здійснюється лише за рішенням суду (ст. 126 КПК України);

- положення про необхідність включення до змісту клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності, які зазначені в ч. 1 ст. 287 КПК України окремої вимоги про зазначення в клопотанні виду та розміру процесуальних витрат, які підлягають відшкодуванню (стягненню). В свою чергу, такі ж вимоги слід було б включити до змісту мотивувальної та резолютивної частини ухвали суду про звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності (ст. 372 КПК України);

- редакцію частини другої ст. 126 КПК України шляхом включення до числа зазначених в ній осіб, що наділяються правом на оскарження судового рішення щодо процесуальних витрат, якщо це стосується їхніх інтересів, ще й таких учасників кримінального провадження як потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, а також представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

набули подальшого розвитку:

- положення про те, що процесуальні витрати характеризуються наступними ознаками:

1) нормативне закріплення процесуальних витрат; 2) встановлення в законі вичерпного переліку процесуальних витрат; 3) матеріальний характер процесуальних витрат; 4) виникають лише під час здійснення кримінального провадження; 5) компенсаційний характер процесуальних витрат; 6) відшкодування (стягнення) процесуальних витрат здійснюється виключно за рішенням суду;

- доктринальні підходи, що фактичними підставами для відшкодування (стягнення) процесуальних витрат є достатні дані (відомості), які підтверджують реально понесені учасниками кримінального провадження та державою витрати (їх вид та розмір). Правовою ж підставою для відшкодування (стягнення) процесуальних витрат є не лише постановлення судом обвинувального вироку, але й ухвали про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

- доктринальні підходи, що з метою забезпечення рівності прав потерпілого та підозрюваного, обвинуваченого, створення рівних правових можливостей у здійсненні та захисті ними своїх прав та законних інтересів, обґрунтована необхідність закріплення в кримінальному процесуальному законі випадків обов'язкової участі представника потерпілого-адвоката, якщо потерпілий в силу певних обставин (коли він є неповнолітнім, не володіє мовою, якою ведеться судочинство, має фізичні та психічні вади та інші випадки) не може повною мірою захистити свої права та законні інтереси. Обґрунтовується необхідність покладення в цих випадках оплати правової допомоги представника потерпілого-адвоката на державу.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані за результатами дисертації висновки, положення та пропозиції мають і теоретичне, і прикладне значення. Зокрема, наукові висновки та положення можуть бути використані:

– у *правотворчості* — для вдосконалення кримінального процесуального законодавства України в частині усунення недоліків і внесення відповід-

них змін до окремих статей КПК України, що регламентують процесуальні витрати у кримінальному провадженні;

– у *правозастосовній діяльності* — як рекомендації органам досудового розслідування, прокуратури та суду під час вирішення питання про визначення розміру та порядку відшкодування (стягнення) процесуальних витрат (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Миколаївського відділення поліції Стрийського відділу ГУНП у Львівській області);

– у *навчальному процесі* — при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Правозастосування», «Доказування в кримінальному процесі», а також при підготовці навчальних і методичних видань (акт про впровадження результатів дослідження у навчальний процес кафедри кримінального процесу Львівського державного університету внутрішніх справ);

– у *науково-дослідній діяльності* — як основа для подальших наукових досліджень теоретичних та практичних проблем процесуальних витрат у кримінальному провадженні України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (м. Харків, 5 грудня 2014 р.); міжнародна науково-практична конференція «Правова держава: сучасні тенденції та передумови її розбудови в Україні» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2015 р.); міжнародна науково-практична конференція «Тendenції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Одеса, 2-3 жовтня 2015 р.); міжнародна науково-практична конференція «Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість застосування та вдосконалення» (м. Запоріжжя, 4-5 грудня 2015 р.); міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (м. Львів, 18-19 березня 2016 р.); міжнародна науково-практична конференція «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 25-26 березня 2016 р.); міжнародна науково-практична конференція «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Харків, 1-2 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертації викладені у п'ятнадцятьох публікаціях, із них 6 статей — у фахових наукових виданнях України, дві — у науковому періодичному іноземному виданні та 7 тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділено на десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та п'яти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладений на 179 сторінках. Список використаних джерел становить 172 найменування (20 сторінок), 5 додатків — (12 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, ступінь наукової розробки проблеми дослідження, визначено його об'єкт і предмет, мету та завдання, зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами, розкрито методологію дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, охарактеризовано практичне значення роботи, а також висвітлено рівень апробації результатів дослідження та структуру роботи.

Розділ 1 «Поняття, структура та види процесуальних витрат у кримінальному провадженні України» складається з чотирьох підрозділів, у яких аналізується стан дослідження інституту процесуальних витрат у теорії кримінального процесу, здійснено історичний екскурс становлення та розвитку інституту процесуальних витрат у кримінальному провадженні, визначено поняття, структуру та види процесуальних витрат.

У підрозділі 1.1. «Стан дослідження інституту процесуальних витрат у теорії кримінального процесу» здійснено опрацювання юридичної літератури, проаналізовано концепції, теоретичні положення вітчизняних та зарубіжних науковців, відстежено розвиток підходів до висвітлення теми процесуальних витрат у кримінальному провадженні України, надано оцінку сучасному стану дослідження означених питань та сформовано власне ставлення до них.

На підставі аналізу юридичної літератури виокремлено питання, які попри численні наукові дослідження не знайшли єдиної позиції, а саме: щодо визначення кола осіб, яким повинна бути сплачена компенсація за відрив від звичайних занять; щодо відшкодування витрат на проїзд за межі населеного пункту постійного місця проживання. Немає однастайності у питанні відшкодування витрат на залучення у кримінальному провадженні експерта та інших витрат у випадку, якщо особу звільнено від кримінальної відповідальності, визначення розміру витрат на залучення перекладача та спеціаліста.

У підрозділі 1.2. «Історичний екскурс становлення та розвитку інституту процесуальних витрат у кримінальному провадженні» дослідження та вивчення змісту пам'яток українського права дозволяє у формуванні інституту процесуальних витрат на терені нашої держави виділити такі етапи: 1) становлення інституту процесуальних витрат за часів Київської Русі (XI ст.—середина XIV ст.); 2) порядок застосування процесуальних витрат, що діяв на українських землях за часів їх перебування у складі Литовської держави, Польщі та Речі Посполитої (середина XIV ст.—середина XVII ст.); 3) порядок застосування процесуальних витрат у період козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Російської імперії на правах автономії (середина XVII ст.—XVIII ст.); 4) закріплення процесуальних витрат у кримінальному судочинстві України під час її перебування у складі Російської імперії (друга половина XVIII ст.—початок XX ст.); 5) інститут процесуальних витрат в УРСР (1919-1991 рр.); 6) інститут процесуальних витрат України в сучасних

умовах розбудови правової держави. Становлення цього інституту безпосередньо пов'язане з розвитком системи правосуддя з врахуванням суспільно-політичних процесів, які відбувалися на території нашої держави, і які фактично й визначали становлення та розвиток цього інституту.

У підрозділі 1.3. «Поняття процесуальних витрат у кримінальному провадженні» досліджено погляди вітчизняних та зарубіжних науковців щодо поняття та змісту інституту процесуальних витрат, що дозволило сформулювати наступне визначення поняття процесуальних витрат — це передбачені кримінально-процесуальним законодавством витрати, пов'язані із здійсненням кримінального провадження, понесені органами досудового розслідування, прокуратури і суду та іншими учасниками кримінального провадження, які підлягають відшкодуванню за рахунок коштів Державного бюджету або стягуються з осіб, визнаних винуватими у вчиненні кримінального правопорушення.

У підрозділі 1.4. «Структура та види процесуальних витрат» встановлено, що процесуальні витрати є окремим інститутом кримінально-процесуального законодавства, які мають власну структуру, до них належать наступні компенсації та виплати: 1) винагорода адвоката за надання правової допомоги; 2) фактичні видатки адвоката (оплата роботи фахівців, чії висновки запитуються адвокатом; транспортні видатки; оплата друкарських, копіювальних та інших технічних робіт, перекладу та нотаріального посвідчення документів, телефонних розмов тощо), яких він зазнав під час надання правової допомоги; 3) вартість проїзду до місця виклику і назад; 4) витрати, пов'язані з найманням жилого приміщення; 5) добові; 6) втрачений заробіток чи витрати у зв'язку із відривом від звичайних занять; 7) винагорода (оплата) за виконану роботу експертам, спеціалістам, перекладачам; 8) витрати, що виникають у зв'язку з потребою у зберіганні речей і документів під час кримінального провадження; 9) витрати, що зумовлені пересиланням речей і документів під час кримінального провадження.

Розділ 2 «Визначення розміру та відшкодування процесуальних витрат» складається з чотирьох підрозділів, у яких увага зосереджена на дослідженні визначення розміру та відшкодування кримінально-процесуальних витрат.

У підрозділі 2.1. «Визначення розміру та відшкодування витрат на правову допомогу» обґрунтована необхідність закріплення в кримінальному процесуальному законі випадків обов'язкової участі представника потерпілого-адвоката, якщо потерпілий в силу певних обставин (коли він є неповнолітнім, не володіє мовою, якою ведеться судочинство, має фізичні та психічні вади та інші випадки) не може повною мірою захистити свої права та законні інтереси. Обґрунтовується необхідність покладення в цих випадках оплати правової допомоги представника потерпілого-адвоката на державу.

У підрозділі 2.2. «Визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судово-

го провадження» підкреслено, що витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження є різновидом процесуальних витрат певної категорії учасників кримінально-процесуальних відносин, а саме: обвинуваченого, підозрюваного, його захисника та представника потерпілого. Встановлено, що в разі, якщо в межах кримінального провадження є всі підстави для залучення захисника підозрюваному на умовах надання безоплатної вторинної правової допомоги, то видається цілком логічним, що такі процесуальні витрати бере на себе держава, яка оплачує захиснику не лише його працю, а й витрати, пов'язані із прибуттям до місця, зазначеного у постанові (ухвалі) для участі у кримінальному провадженні. Однак, такі процесуальні витрати адвоката відшкодовуються у межах нормативів, що визначені законодавством для бюджетних установ.

У підрозділі 2.3. «Визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів» встановлено, що в законодавстві України слід було б вирішити питання щодо встановлення вартості перекладу та роботи спеціаліста, виходячи з наступного: а) у випадку залучення перекладача чи спеціаліста на проведення слідчих та судових дій розрахунок вартості повинен проводитись установою, в якій працює перекладач чи спеціаліст, та в подальшому виплачуватись за рішенням суду; б) у випадку виконання роботи з перекладу документів розрахунок повинен здійснюватися установою, в якій працює перекладач, з урахуванням складності мови перекладу.

У підрозділі 2.4. «Визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів» обґрунтована доцільність включити до процесуальних витрат також витрати, пов'язані із знищенням речей, речових доказів.

Розділ 3 «Порядок відшкодування (стягнення) процесуальних витрат» складається з двох підрозділів, які присвячені дослідженню питань, що стосуються порядку відшкодування (стягнення) процесуальних витрат.

У підрозділі 3.1. «Загальні умови відшкодування (стягнення) процесуальних витрат» встановлено, що стягнення (відшкодування) процесуальних витрат здійснюється за наявності відповідно підстав, умов та в порядку, визначеному законом. Обґрунтовується необхідність визначення в законодавстві максимального розміру компенсації процесуальних витрат на правову допомогу обвинуваченим, засудженим, потерпілому за аналогією із цивільним процесуальним законодавством.

У підрозділі 3.2. «Вирішення судом питання про відшкодування (стягнення) процесуальних витрат» обґрунтовується висновок, що в разі закриття кримінального провадження за nereабілітуючими підставами обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, а тому процесуальні витрати повинні стягуватись з цієї особи.

ВИСНОВКИ

Сучасний етап розвитку кримінального процесуального законодавства та практика його застосування свідчить про те, що багато кримінально-процесуальних норм є бланкетними, а тому окремі кримінально-процесуальні питання потребують розширеного нормативно-правового регулювання. Це, насамперед, стосується інституту процесуальних витрат, адже немає жодних процесуальних витрат, правовий порядок визначення та стягнення яких повністю врегульовувався б КПК України.

Дослідження теоретичних і практичних проблем реалізації інституту процесуальних витрат у кримінальному провадженні дало можливість зробити наступні висновки.

1. Вивчено стан дослідження інституту процесуальних витрат у теорії кримінального процесу та проаналізовано праці вчених-процесуалістів, які стосуються теми дослідження. Позиції авторів щодо визначення розміру, відшкодування та стягнення процесуальних витрат носять дискусійний чи суперечливий характер, окремі питання залишилися взагалі не дослідженими чи досліджені неповно. Завдяки аналізу інституту процесуальних витрат у теорії кримінального процесу частина досі недосліджених питань піддано аналізу, а також наведені додаткові аргументи щодо вирішення спірних питань.

2. Історичний екскурс становлення та розвитку інституту процесуальних витрат у кримінальному провадженні України засвідчив, що становлення цього інституту на теренах нашої держави безпосередньо пов'язано з розвитком системи правосуддя, яка формувалась залежно від суспільно-політичних, економічних та інших факторів.

3. За результатами дослідження сформульовано наступне визначення процесуальних витрат — це передбачені кримінально-процесуальним законодавством витрати, пов'язані із здійсненням кримінального провадження, понесені органами досудового розслідування, прокуратури і суду та іншими учасниками кримінального провадження, які підлягають відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету або стягуються з осіб, визнаних винуватими у вчиненні кримінального правопорушення.

4. Класифікація процесуальних витрат може здійснюватися за наступними критеріями: за суб'єктом, який зобов'язаний відшкодовувати витрати (держава; обвинувачена, засуджена особа; потерпілий, представник потерпілого, цивільний позивач, представник цивільного позивача, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача); вид процесуальної діяльності, у зв'язку з якою ці витрати виникли (витрати, що утворилися у зв'язку з проведенням слідчих (розшукових) дій; інші витрати, які виникли під час здійснення кримінального провадження).

5. З метою забезпечення рівності прав потерпілого та підозрюваного, обвинуваченого, створення рівних правових можливостей у здійсненні та захисті

ними своїх прав та законних інтересів обґрунтована необхідність закріплення в кримінальному процесуальному законі випадків обов'язкової участі представника потерпілого-адвоката, якщо потерпілий в силу певних обставин (коли він є неповнолітнім, не володіє мовою, якою ведеться судочинство, має фізичні та психічні вади та інші випадки) не може повною мірою захистити свої права та законні інтереси. Обґрунтовується необхідність покладення в цих випадках оплати правової допомоги представника потерпілого-адвоката на державу.

6. Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження — це витрати підозрюваного, обвинуваченого, його захисника та представника потерпілого, що безумовно пов'язані із виїздом за межі населеного пункту постійного місця проживання. Розмір витрат потерпілого на участь представника-адвоката обумовлюються у договорі про надання правової допомоги, який укладається між потерпілим та адвокатом. Витрати представника потерпілого, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування чи судового провадження не включаються до суми гонорару за надання правової допомоги, а оплачуються представнику додатково, про що обумовлюється у договорі між представником та потерпілим. Окрім платного представництва інтересів потерпілого у кримінальному провадженні законодавство України визначає правову можливість представництва таких інтересів на безоплатній основі.

7. Згідно чинного законодавства вартість проведення експертиз, що признаються у кримінальних провадженнях органами досудового розслідування, прокуратури та суду, визначається відповідно до нормативної вартості однієї експертогодина у державних спеціалізованих установах судової експертизи.

Слід на законодавчому рівні окремо визначити порядок обчислення вартості послуг перекладача та спеціаліста, яких залучено для проведення слідчих (розшукових) дій та окремо вартість послуг перекладача, якому доручено здійснювати переклад. В першому випадку необхідно розраховувати розмір компенсації, виходячи із обчислення середньої заробітної плати, розрахованої відповідно до ч. 3 п. 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100. Натомість, в другому випадку, необхідно встановити на законодавчому рівні ступінь складності перекладу тексту (як це передбачено щодо ступеня складності експертизи), враховуючи при цьому специфіку складності мови перекладу, зміст тексту та кількість буквенних символів.

Обґрунтовано висновок про те, що особа, яка звільнена від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених законом, зобов'язана оплатити на користь держави витрати на проведення експертизи, оскільки вона визнається винуватою у вчиненні кримінального правопорушення.

8. Витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів необхідно поділяти на два види: 1) ті, що виникають у зв'язку з потребою у їх зберіганні; 2) ті, що зумовлені пересиланням речей і документів під час кримінального провадження.

Усі речі та документи, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, залежно від виду та групової приналежності, мають зберігатися відповідно до законодавчо встановленого порядку, а витрати, пов'язані з їх зберіганням та пересиланням, мають бути відображені в обвинувальному акті, що скеровується прокурором до суду. До цих витрат, крім тих, які зазначені у п. 8 ч. 1 ст. 291 КПК України (розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування)) слід було б включити й інші види процесуальних витрат, які були здійснені під час досудового розслідування та підлягають відшкодуванню. У зв'язку із цим, пропонуємо внести відповідні зміни до п. 8 ч. 2 ст. 291 КПК України та викласти його в такій редакції: «вид та розмір процесуальних витрат, які були здійснені під час досудового розслідування».

9. Обґрунтовано зазначити, що в новому КПК України правовою підставою для стягнення процесуальних витрат є не лише постановлення судом обвинувального вироку про визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, який набрав законної сили, але й винесення судом ухвали про звільнення особи від кримінальної відповідальності. В зв'язку з цим, до частини першої статті 287 КПК України, яка визначає зміст клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності, слід було б внести доповнення наступного змісту: «відомості про вид та розмір процесуальних витрат, які підлягають відшкодуванню (стягненню)».

В свою чергу, частину першу статті 372 КПК України під назвою «Зміст ухвали» слід було б доповнити положеннями такого змісту: «У мотивувальній частині ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності зазначається підстави та розмір процесуальних витрат, які підлягають стягненню (відшкодуванню), а в резолютивній частині цієї ухвали — на кого покладасться відшкодування (стягнення) процесуальних витрат і в якому розмірі».

10. Питання про відшкодування та стягнення процесуальних витрат вирішується у вирокі суду або ухвалою суду на підставі постанови (ухвали) органу, який здійснював залучення особи до участі у кримінальному провадженні. При цьому суд зобов'язаний у своєму рішенні вказувати вид та розмір процесуальних витрат, що підлягають відшкодуванню (стягненню) (ст.ст. 124-126, 374 КПК України).

Згідно із ч. 2 ст. 126 КПК України сторони кримінального провадження, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі мають право оскаржити судові рішення щодо процесуальних витрат, якщо це стосується їхніх інтересів. Однак, до числа цих осіб слід було б включити ще й таких учасників кримінального провадження як потерпілий, цивільний позивач та цивільний відповідач, а також представника юридичної особи щодо якої здійснюється кримінальне провадження, оскільки рішення щодо процесуальних витрат може зачіпати і їхні законні інтереси. З метою забезпечення прав і законних інтересів цих учасників кримінального провадження при вирішенні питання про відшкоду-

вання понесених ними процесуальних витрат, слід було б включити названих вище учасників кримінального провадження до числа осіб, які наділяються правом на оскарження судового рішення щодо процесуальних витрат шляхом внесення відповідних доповнень до ч. 2 ст. 126 КПК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Поліщак Н. І.** Генезис інституту судових витрат в кримінальному провадженні / Н. І. Поліщак // Електронне наукове видання «Порівняльно — аналітичне право». — 2015. — № 4. — С. 401-405.
2. **Поліщак Н. І.** Судебные издержки в уголовном процессе Украины: понятие и структура / Н. І. Поліщак // Уголовная юстиция. — 2015. — № 2(6). — С. 47-52.
3. **Поліщак Н. І.** Щодо питання компенсації витрат на правову допомогу захисника в кримінальному провадженні / Н. І. Поліщак // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». — 2015. — Т. 4, № 5. — С. 82-88.
4. **Поліщак Н. І.** Щодо питання про стягнення витрат, пов'язаних із прибуттям та викликом осіб до місця досудового розслідування або судового провадження / Н. І. Поліщак // Науковий журнал «Право і суспільство». — 2015. — № 6-2. — С. 170-175.
5. **Поліщак Н. І.** Определение размера и возмещения расходов, связанных с привлечением потерпевших, свидетелей, экспертов, специалистов и переводчиков / Н. І. Поліщак // *Legea Si Viata*. — 2016. — № 3. — С. 46-50.
6. **Поліщак Н. І.** Визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із прибуттям та викликом осіб до місця досудового розслідування або судового провадження / Н. І. Поліщак // Наше право. — 2016. — № 1. — С. 134-139.
7. **Поліщак Н. І.** Особливості стягнення процесуальних витрат на правову допомогу потерпілому у кримінальному провадженні / Н. І. Поліщак // Наше право. — 2016. — № 2. — С. 137-143.
8. **Поліщак Н. І.** Визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із пересиланням речей та документів / Н. І. Поліщак // Право. UA. — 2016. — № 1 — С. 101-106.
9. **Поліщак Н. І.** До питання визначення поняття судових витрат у кримінальному процесі України. / Н. І. Поліщак // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 5 грудня 2014 р.). — Харків: ХНВУС, 2014 р. — С. 20-204.
10. **Поліщак Н. І.** Щодо питання нормативного закріплення та регулювання інституту судових витрат у кримінальному провадженні за КПК зарубіжних держав. / Н. І. Поліщак // Тенденції та пріоритети реформування законодавства

України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 2-3 жовтня 2015 р.).— Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015.— С. 89-92.

11. **Поліщак Н. І.** До питання визначення змісту процесуальних витрат, пов'язаних із зберіганням та пересиланням речей і документів. / Н. І. Поліщак // *Правова держава: сучасні тенденції та передумови її розбудови в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції.*— Тернопіль, 2015.— С. 48-51.

12. **Поліщак Н. І.** Проблемні питання участі понятих та відшкодування витрат, пов'язаних із їх залученням у кримінальному провадженні. / Н. І. Поліщак // *Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення: тези доповідей міжнародної науково — практичної конференції (м. Запоріжжя, 4-5 грудня 2015 р.) / за заг. ред. Т. О. Коломoeць.*— Запоріжжя: ЗНУ, 2015.— С. 210-214.

13. **Поліщак Н. І.** Процесуальні витрати, які пов'язані із залученням спеціалістів та експертів. / Н. І. Поліщак // *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 березня 2016 р.)*— Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016.— С. 39-42.

14. **Поліщак Н. І.** Визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів. / Н. І. Поліщак // *«Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25-26 березня 2016 р.)*— Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016.— С. 125-128.

15. **Поліщак Н. І.** Процесуальні витрати, які складаються з втраченого заробітку чи витрат у зв'язку із відривом від звичайних занять. / Н. І. Поліщак // *Громадське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: Міжнародна науково-практичної конференції (м. Харків, 1-2 квітня 2016 р.)*— Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016.— С. 84-88.

АНОТАЦІЯ

Поліщак Н. І. Процесуальні витрати у кримінальному провадженні України.— Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.— Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретичних та практичних проблем, які стосуються процесуальних витрат у кримінальному провадженні України.

У роботі проаналізовано законодавство України, практику його застосування, висвітлено наукові позиції вітчизняних та зарубіжних вчених-процесуалістів щодо поняття та суті процесуальних витрат у кримінальному провадженні України та порядок їх відшкодування (стягнення) за рішенням суду.

Розроблені пропозиції щодо вдосконалення норм процесуального закону, що регулюють питання структури та відшкодування (стягнення) процесуальних витрат.

Ключові слова: процесуальні витрати, відшкодування витрат, стягнення витрат, досудове розслідування, судовий розгляд, звільнення від кримінальної відповідальності.

АННОТАЦИЯ

Полищак Н. И. Процессуальные расходы в уголовном производстве Украины. — Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 — уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. — Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических и практических проблем, которые касаются процессуальных расходов в уголовном производстве Украины.

В работе проанализировано законодательство Украины, практика его применения, отражены научные позиции отечественных и зарубежных ученых-процессуалистов, относительно понятия и сути процессуальных расходов в уголовном производстве Украины и порядок их возмещения (взыскания) по решению суда. На основании изученных трудов отечественных и зарубежных ученых можно выделить такие положения, что процессуальные расходы характеризуются следующими признаками: нормативное закрепление процессуальных расходов; установление в законе исчерпывающего перечня процессуальных расходов; материальный характер процессуальных расходов; возникают лишь во время осуществления уголовного производства; компенсационный характер процессуальных расходов; возмещение (взыскание) процессуальных расходов осуществляется исключительно по решению суда.

Значительное внимание уделено системному и комплексному исследованию структуры и классификации процессуальных расходов. Отдельно рассмотрено определение и возмещение процессуальных расходов. К ним относятся те расходы, которые возмещаются (компенсируются) государством определенным участникам уголовного производства, а также, что подлежат взысканию из лиц, признанных виновными в совершении уголовного правонарушения.

Разработаны предложения относительно совершенствования норм процессуального закона, которые регулируют вопрос структуры и возмещения (взыскания) процессуальных расходов.

Ключевые слова: процессуальные расходы, возмещения расходов, взыскания расходов, досудебное расследование, судебное разбирательство, освобождение от уголовной ответственности.

SUMMARY

Polishchak N. I. Judicial charges in the criminal realization of Ukraine.— Manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of Candidate of Law Sciences on speciality 12.00.09.— Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operative-Search Activity.— Ivan Franko National University of Lviv.— Lviv, 2017.

Dissertation is devoted to complex research of theoretical and practical problems which touch judicial charges in criminal realization of Ukraine.

In this work the legislation of Ukraine is analysed and practice of its application, scientific position of native and foreign scientists-proceduralists are, reflected in relation to judicial charges in criminal realization of Ukraine and order of their compensation (penalty) by a verdict of court.

The suggestions are developed in relation to perfection of norms of judicial law, which regulate the question of structure and compensation (penalty) of judicial charges.

Key words: judicial charges, compensation of charges, penalty of charges, pre-trial investigation, judicial trial, liberation, from criminal responsibility.

